

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Quarantaine bij Westland op Wieringen in de 19e eeuw

Belonje, J.

Citation

Belonje, J. (1971). De Quarantaine bij Westland op Wieringen in de 19e eeuw. *Mededelingen Van De Nederlandse Vereniging Voor Zee geschiedenis*, 23, 6-12.

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded
from:

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

DE QUARANTAINES BIJ WESTERLAND OP WIERINGEN IN DE 19E EEUW *

door Dr. J. Belonje

Dat, en hoe, men vanouds placht op te treden tegen bemanningen van zeeschepen, waar ziekten aan boord heersten, is zeker wel bekend. In zulke gevallen immers placht de betrokken admiraliteit bevel te geven dat het besmette vaartuig weer naar zee zou gaan, terwijl bij voorkomende gelegenheden militari manu een landing werd belet. Mochten de schepelingen zich tegen de gegeven orders verzetten, dan kwam het zelfs voor, dat men de overtreders "bij soorte van quarantaine" eenvoudigweg in een gevangenis opsloot! 1) Deze min of meer opportunistische wijze van handelen heeft allengs echter maar weinig voldaan en het mag daarom geen wonder heten, dat de betrokken autoriteiten in de nachten van de Bataafsche Republiek het ontstane vraagstuk meer principieel hebben aangevat door op dit terrein duidelijke en daarbij scherpe gedragslijnen voor te schrijven. Zo verscheen er op 10 januari 1805 een publicatie van het Staatsbewind "houdende Algemeen Reglement ter weering van besmettelijke Ziekten, welke door middel der Scheepvaart zouden kunnen worden overgebracht". In niet mis te verstane bewoordingen werden daarin tal van wettelijke voorschriften gegeven, waaronder verscheidene verbodsbepalingen, die op "Straffe des Doods" gehandhaafd zouden kunnen worden. 2) Buitengewone toevallen van storm- of scheepsnood uitgezonderd werden de zee-kapiteins verplicht hun besmette schepen langs twee waterwegen in het Bataafse territorium binnen te voeren: in het noorden hetzij in Texel of het Vlie, in het zuiden "in de Goedereede" en "in het Zee-gat van Vlissingen".

Het 3e artikel van de publicatie ging wél van de gedachte uit, dat er een plaats zou bestaan, alwaar quarantaine kon worden gehouden, doch deze plaats (of plaatsen) werd niet nader aangeduid. Niettemin, moeten er omstreeks diezelfde tijd toch reeds plannen voor een of meer vaste gelegenheden tot uitoefening der quarantaine ontwikkeld zijn. Zeker is, dat voor de vaartuigen, die als bestemming "de Maze" hadden, een plaats is uitgekozen "op de Tiengemetten in het Haringvliet, provincie Zuid-Holland in de Oudepolder". 3) Ten aanzien van de stichting van een quarantaine-gelegenheid voor de noordelijke zeegaten heeft men in het geheel niet gedraald. De keuze was hier aanstonds gevallen op een gedeelte van het zogenaamde Hooge Klief van Westerland op het eiland Wieringen; toen de geadmiteerde landmeter D. Mentz een plaatsopneming aldaar moest uitvoeren en in kaart brengen - dat was in september 1805 - was de inrichting practisch al gereed. De beschikbare terreinen waren aldus uitgezet: aan de noord- en noord-oostkant vormde de laagwaterlijn van de Waddenzee de grens, terwijl twee palissaden-rijen, samen een hoek vormende van ongeveer 120°, getrokken van zee tot zee de noord-oostelijke en zuid-oostelijke omheining van het ingenomen gebied uitmaakten tussen Dam en Lutkeland.

Binnen het op die wijze afgescheiden vak waren gebouwtjes neergezet, op drie rijen evenwijdig aan elkaar. In de zuid-oosthoek, daar waar de palissaden-reeksen elkaar raakten had de inrichting haar "provisionele Wagts". Meer in noord-westelijke richting volgden drie volkomen gelijk geconstrueerde gebouwen, aangeduid als "magazijn en lootsen" en nog verder in diezelfde richting had men opnieuw een drietal gebouwen neergezet die van gelijksoortige allure waren met dien verstande, dat de middelste daartussen geheten was "Woning van den Directeur", en voorzien was van een "achter-uit" als aanbouw aan de noord-oostkant. De beide andere huizen hier waren respectievelijk een "Werklieden Woning" en een "Caserne". In de noord-west-hoek was tenslotte nog

een "Ziekenhuis" verzezen, van een omvang ongeveer als de zojuist genoemde politie-wacht. Teneinde het complex beter van de zeezijde te kunnen bereiken was aan de noordkant en grotendeels zich uitstrekkende in zee een "Op Rij en op Scheep steiger", een houten bouwwerk, verzezen. Voor een min of meer hermetische afsluiting was zorggedragen. Mochten de personen die op het terrein geconfinereerd waren, zich al niet buiten de scheidingslijn van palissaden en zee-grens begeven, buitenom deze staketsels was nogmaals op een afstand van ongeveer vier meter een tweede cordon te zien, dat diende tot "communicatie der wagt posten". Ook de daardoor gevormde open ruimte schijnt weer met een rij van palissaden afgeheind te zijn van de omlopende openbare weg, de Noordergeesterweg. 4)

Er was met dat al nu wel een quarantaine op Wieringen verzezen, maar organisatorisch ontbrak daaraan eigenlijk nog vrijwel alles. Daarom richtte de Secretaris van Staat "voor de Zaaken der Marine" zich op 18 april 1806 tot een drietal deskundigen met het verzoek aan hem te rapporteren hoe bij intreding van een onverhoopte besmetting op grote schaal dadelijk een voldoende gebruik van het nieuwe instituut zou kunnen worden gemaakt.

De uitnodiging werd gericht aan de heren C. van Kerchem, Commissaris-Directeur 5), Dr. P. van Woensel, Doctor-Generaal 6) en A. F. Goudriaan, Directeur der Maritieme Gebouwen. 7) Deze drie autoriteiten begaven zich met bekwame spoed tezamen naar het eiland Wieringen, waar zij de nieuwe instelling bezichtigden. Zij hielden vervolgens een ampele conferentie op de 18e mei en al varende "op 's Lands schuit "Zephir" zijlende in de Zuider Zee" stelden zij het verlangde rapport op schrift onder dagtekening van de volgende dag, de 19e mei 1806. Dat stuk werd aan het Ministerie aangeboden. 8) Men sprak als zijn oordeel uit, dat als ligplaats van de quarantaine-schepen het Oude Veer bestemd moest worden. Er stonden daar namelijk dukdalven, waarvan weliswaar gedurende verscheidene jaren geen gebruik meer was gemaakt, maar die toch nog wel gerepareerd zouden kunnen worden, mits de omliggende slik-glooiingen zouden worden opgehoogd om "dezelve tegens de infectie der Zeewormen te beveiligen". Het Oude Veer lag weliswaar tamelijk ver van Westerland verwijderd, maar in quarantaine-tijd zou men dan een paar lichters of kagen in vaste dienst kunnen nemen voor het overvoeren van geloste goederen. Daarbij diende dan door een of twee gewapende "Lands Vaartuigen" te worden gesurveilleerd om alle contact van de quarantaine-schepen hetzij met andere schepen hetzij met het dorp Oudesluis in de Zijpe te beletten. Voorts moest een gewoon Wieringer schuitje, een vaartuig dat op deze wateren het meest geschikt werd, aangeschaft worden om de aan te stellen medicus gelegenheid te bieden tot inspectie der quarantaine-schepen.

De commissie gaf ontwerp-instructies hoe te handelen met de uit de schepen weggehaalde en mogelijk besmette goederen: zij moesten in de gereed gekomen pakhuizen luchtig neergelegd worden op ribben of op losse planken op de zolderbalken; de plunjes diende men op te hangen aan scheertuilen. Voor transport van de goederen uit de schepen naar de magazijnen adviseerde de commissie twee boerenwagens en een span paarden aan te kopen. Het aan te nemen personeel voor de Quarantaine diende bij voorkeur ongehuwd te zijn, want hoe minder mensen zich daar zouden ophouden, hoe beter, ook al ter voorkoming van uitbreiding van de besmetting. De reeds genoemde directie-woning zou niet alleen door de "Intendant" maar tevens door de medicus van dienst betrokken worden, terwijl voor een frater en twee zieken-oppassers wel plaats zou zijn in het hospitaal. De pakhuismeester, die op dat moment het huis van de Intendant bewoonde, kon wanneer deze hem in de toekomst in zijn huis niet dulden wilde, 't best verhuizen naar het terzijde liggende gebouw, dat dan voor dit doel van een schoorsteen en van een paar bedsteden zou kunnen worden voorzien. Er moesten twee vaste sjouwerlieden zijn, maar kwam er meer werk dan zou de commissie militairen tegen een extra-beloning voor deze functie willen aantrekken tot ten hoogste 6 man. Men diende er wel op bedacht te zijn personen te kiezen, die in staat waren onderhoudswerken uit te voeren aan de diverse gebouwen ter plaatse. De dienst vorderde daarbij evenwel niet, dat de wachthoudende militairen, die onder een officier of een sergeant zouden worden geplaatst, afzonderlijk in de kazerne verblijf zouden houden.

Van de "gewone secreten uit de hospitalen" mocht men verwachten, dat zij hier op

* Noten achterin, blz. 66

Wieringen niet "practicabel" zouden zijn en daarom schreven de heren voor, dat "in ieder vertrek een soort van schuyf-koffertje zouden moeten worden gemaakt, welke bij het gebruik na buyten geschooven zijnde, aanstonds van de buitenkant kunnen worden gezuiverd, en alzo alle bederf van lucht voorgekoomen". Die "geheimkoffers" zoals de technische benaming zou zijn, moesten na gebruik op de oever in zee worden uitgestort (!). Voorts volgden nog ontwerp-voorschriften voor patienten en reconvalescenten, die strikt in voorgeschreven vakken bijeen gehouden moesten worden. In overweging werd ook gegeven of het niet raadzaam zou zijn om de personen binnen de Quarantaine in een bijzondere kleding te steken, met het verbod eigen en afwijkende kleding te bezitten. Op de Quarantaine waren thans nog alleen de pakhuismeester en twee sjouwers aanwezig, maar het zou stellig nodig zijn dadelijk een intendant, een doctor en een frater te benoemen om op alle eventualiteiten voorbereid te zijn. Een summier begroting van kosten besloot het advies.

Ambtelijke molens malen traag en het schijnt dan ook, dat pas in 1809 de aangelegenheid verder haar beslag verkreeg terwijl in datzelfde jaar een intendant werd aangewezzen om het algemene beheer te voeren over de bij Westerland gelegen quarantaine. Deze eerste intendant was Johannes Florens Eilbracht, geboren op 26 januari 1767 te Abcoude als zoon van een gelijknamige vader en Anna Elisabeth Overgoor. In 1782 was hij als cadet in zeedienst gekomen bij de Admiraliteit van de Maze, waarna zijn benoeming respectievelijk tot luitenant-titulair, tot luitenant en tot kapitein-luitenant-ter-zee was gevolgd op resp. 26 november 1782, 29 maart 1785 en 6 april 1796. In deze laatste rang commandeerde hij op 13 oktober 1797 ten tijde van de slag bij Kamperduin de in het centrum gelegen "Minerva", een fregat met 24 kanons en 150 man aan boord. Hij bracht in het eskader van de schout-bij-nacht Story zijn schip nagenoeg onbeschadigd, en terwijl slechts één opvarende gewond was geraakt, in de haven van het Nieuwediep terug. 9) Hierna in een krijgsraadzaak betrokken werd hij vrijgesproken. Op 29 juni 1798 volgde zijn benoeming tot kapitein-ter-zee en in die hoedanigheid verkreeg hij het commando over "De Beschermer", een linesschip (54 stukken en een bemanning van 250 koppen), dat het als tweede in de Bataafse voorhoede tijdens de slag bij Kamperduin zwaar te verduren had gehad en dat zijn commandant tengevolge van daarbij opgelopen zware verwondingen had verloren. 10) Toen op 30 augustus 1799, 's morgens om 7 uur de voor de invasie van noordelijk Holland bestemde Engelse vloot de reede van Texel bereikte en een deel van de vijandelijke oorlogsschepen koers zette naar de Vlieter, waar het Bataafsche gros onder de schout-bij-nacht Story voor anker lag, lag Eilbracht met "De Beschermer", die toen dringend aan herstel toe was, in de achterhoede van de Bataafse vloot, namelijk ongeveer ten noorden van de Zwarte- en ten oosten van de Roode Ton. 11) De geschiedenis van de rampzalige overgave van onze vloot dient hier niet herhaald te worden; tezamen met de overige commandanten en verschillende schepelingen werd Eilbracht, nadat hij zich aanvankelijk naar Enkhuizen had begeven, te 's-Gravenhage in het Provoosthuis der Marine op 13 november 1799 "gecustodieerd". 12) Dit liep voor hem uit op een ssententie van de Hooge Zeekrijgsraad aldaar van 12 september 1800; hij werd daarbij "uit den dienst gecasseerd en onbekwaam verklaard, den lande immer weder te kunnen dienen". De uitspraak van deze beslissing had plaats op 1 oktober daaraanvolgende "in de Trêves-kamer in het Nationaal Hotel". 13) Ondanks deze sententie te zijnen laste is Eilbracht toch bij besluit van 17 maart 1809, zij het "provisioneel", aangewezen tot Intendant der Quarantaine op Wieringen. Men had daar weldra nog een andere functie voor hem, want na de inlijving bij Frankrijk toen hier te lande de rechterlijke organisatie fundamenteel werd gewijzigd, werd hij benoemd tot suppléant van de Juge-de-paix in het Kanton Wieringen. In 1813 keerden de kansen voor hem nog in meerdere mate, want hij had het geluk dat een Souverein Besluit van 5 juli 1814 hem herstelde in zijn rang van kapitein-ter-zee; op 30 juli werd hij door Z. D. H. persoonlijk beëdigd. Nog een aantal jaren heeft hij, Intendant gebleven, in die functie dienst gedaan hoewel bepaald met grote tegenzin, hetgeen hij duidelijk tot uiting bracht in een brief, die hij op 27 april 1815, door tussenkomst van de Secretaris van Staat voor de Marine, aan de Koning richtte. Hij verzocht daarin om actieve dienst, aangezien hij van mening was daartoe "beter geschikt te zijn, als den werkeloze

en solitaire Post, die ik thans bekleede". 14) Bij een memorie van 12 januari 1821, die reeds 5 dagen later aan Z. M. werd voorgelegd, werd evenwel als ambtelijk oordeel uitgesproken, dat hij als behorende tot de 10 oudste kapiteinen-ter-zee wegens zijn lange non-activiteit niet meer geschikt was voor herplaatsing in actieve dienst: "zoo lang deze Officier als intendant aan de Quarantaine plaats op het Eiland Wieringen fungeert, zoude hij het daar aan verbonden tractement van f 2000,= kunnen blijven trekken en zijn pensioen stilstaan". Deze voordracht is gevolgd en het bepaalde pensioen ad f 1462,= 's-jaars moest stilstaan zolang het Intendant-schap duren zou, het een en ander werd neergelegd in het Kon. Besluit van 12 maart 1821 (no. 81). Die toestand van "stilstaan" heeft voor de belanghebbende geduurd tot 1 januari 1844, toen hij het eiland verliet om te Haarlem in een woning aan de Bakenessergracht, wijk I, no. 637 ambteloos verder te leven, thans op pensioen van de Zeedienst. Na ruim 4 jaren is hij aldaar overleden op 3 juni 1848. Te Haarlem ook ligt hij begraven op de Algemene Begraafplaats aan de Schoterweg in het oude gedeelte in het graf no. 58; de zerk, die zijn naam en de data van geboorte en overlijden aanduidt, is tot op heden daar bewaard gebleven. 15) Johannes Florens Eilbracht was gehuwd met Hermina Neygh, geboren te Rotterdam als dochter van Adrianus en Geertruyda Verhey. Toen het echtpaar nog op de Quarantaine woonachtig was is zijn echtgenote overleden in de ouderdom van 64 jaar op 11 juni 1828. Zij werd te Hippolytushoef in de kerk begraven. 16) Uit hun huwelijk kwamen behalve drie jong overleden kinderen twee dochters en een zoon voort. De jongste dochter Hermina Johanna geboren te Rotterdam 9 mei 1799 overleed op de Quarantaine 30 januari 1820. Het oudste kind was de in 1790 te Rotterdam geboren Anna Elisabeth Eilbracht, die te Wieringen gehuwd is op 5 oktober 1828 met Jan Dekker, geboren 29 maart 1802 te Hippolytushoef, zoon van Dirk Kirksz. en van Dieuwer Witte, die ten tijde van zijn trouwen reeds als (mede-)intendant het beheer had over de Quarantaine. Dekker overleed daar op 30 januari 1837, waarna zijn weduwe hertrouwde op 18 april 1841 met een dijkwerker met name Bernardus Beukenkamp, oud 27 jaar, de te Zaandam woonachtige zoon van Anthonia Beukenkamp, geboortig van Rotterdam. Van deze tweede echtgenoot was zij reeds gescheiden toen zij te Haarlem overleed op 28 juni 1876 in het huis Klein Heiligland, wijk 3 no. 476. Op 1 juli d. a. v. werd zij in het graf van haar vader begraven. De zoon van de kapitein-ter-zee was weer een Johannes Florens Eilbracht, geboren te Rotterdam 24 december 1792. Hij is ongehuwd gebleven en was van 1807 tot 1810 als klerk werkzaam op het kantoor van de makelaar De Haas te Rotterdam; toen hij voor de conscriptie in aanmerking kwam, meldde hij zich vrijwillig voor de dienst bij de oorlogsmarine. Als chirurgijn der 3e klasse maakte hij in 1814 tot aan de overgave het beleg van Naarden mee met de flottille-Elbe, terwijl hij als chirurgijn der 2e klasse tegenwoordig was bij de expeditie naar de Middellandsche Zee; bij het gevecht voor Algiers diende hij op het vlaggeschip "Melampus". 17) Na het verlaten van de zeedienst heeft hij eveneens een functie op de Quarantaine te Wieringen verkregen: hij bracht het in tegenstelling tot zijn vader en zijn zwager evenwel niet verder dan "magazijnbewaarder" ter plaatse. Hij heeft zijn vader niet lang overleefd, want op 18 februari 1854 stierf hij daar reeds "in het huis staande op 's Rijks Quarantaine plaats" volgens de aangifte de volgende dag gedaan door zijn "gebuur" de 45-jarige landman Pieter Pietersz. Kooij en de 26-jarige Eilandsbode Arie Poel, die bij die gelegenheid als zijn "goede bekende" compareerde. Men mene nu niet, dat de Quarantaine op Wieringen geregeld in bedrijf is geweest. In een rapport aanwezig in de "papieren-Verhuell" wordt de opmerking gemaakt, dat wanneer er werkelijk gebruik van zou moeten worden gemaakt, er meer personen een aanstelling dienden te ontvangen. In de eerste tijd van haar bestaan is er echter nimmer gebruik van gemaakt; de uitgaven bestonden eigenlijk alleen uit de kosten van het herstel van de stenen glooiing aan de zee-zijde ter voorkoming van voortschrijdende afnemings van het strand; deze bedroegen jaarlijks wel f 55.000,=. 18) Het complex der gebouwen tezamen met het omheinde gebied bleef bij voortdurende onder het beheer der Marine en ook ten tijde van de inlijving bij Frankrijk werd de Quarantaine op Wieringen gehandhaafd. Dat laatste blijkt duidelijk uit een aankondiging in het "Feuille Politique du Département du Zuyderzee" betreffende een tegen 2 augustus

1813 te houden aanbesteding bij inschrijving van allerlei voorzieningen aan de Quarantaine, aangekondigd door de "Sous-préfet de l'Arrondissement d'Alkmaar, chevalier de l'Empire et de la Légion d'Honneur". 19) Behalve herstel van een deel van het houten hoofd dat over 47 m door ijsgang vernield was, moest ook een stenen fundering onder de woonhuizen "de l'intendant, du garde-magasin, des ouvriers et sous la caserne" aangebracht worden, terwijl voorts nog tal van andere werkzaamheden, waaronder het tweemaal teren van alle huizen en magazijnen, het herstellen van hekken uitgevoerd zouden moeten worden. In totaal werden deze werken begroot op de niet geringe som van frs. 36.607,=.

Uit een en ander wordt duidelijk - hetgeen trouwens reeds geredelijk vermoed kon worden - dat de gebouwen van de Quarantaine zonder uitzondering uit hout waren opgetrokken. Deze toestand nu zou bestendig blijven totdat bij de aanvang van het laatste kwartaal der eeuw de instelling een geheel afwijkend karakter zou verkrijgen.

Nadat nu de Intendant Eilbracht, zijn schoonzoon en zijn zoon achtereenvolgens op de Quarantaine de directie hadden uitgeoefend, was van 1 januari 1844 tot 1 januari 1853 Pieter Assuerus Rivery "Beheerder", zoals de term sedert luidde, geworden. 20) Rivery, die op 27 oktober 1803 was geboren, werd op 19 september 1816 leerling der Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam, op 19 januari 1820 Adelborst der 2e en op 1 januari 1822 Adelborst der 1e klasse, waarna hij op 1 juli 1824 bevorderd werd tot buitengewoon luitenant der 2e klasse en op 1 april 1830 tot luitenant der 2e klasse. Bij Kon. Besluit van 15 juli 1836 (no. 86) volgde tenslotte zijn benoeming tot luitenant der 1e klasse, zijnde de hoogste rang, die hij bereikt heeft totdat hij op 1 januari 1844 op pensioen werd gesteld om, na plaatsingen op tal van Zr. Ms. schepen (de fregatten "Dageraad" en "Algiers", het wachtschip "Zeeland", de brik "Sirene", de wachtschepen "Kenau Hasselaar", "Sambre", de korvet "Hippomenes" en het kostschip "Atalante") tenslotte naar de Quarantaine te vertrekken.

Zijn opvolger in 1853 was de luitenant-ter-zee titulair der 1e klasse Nanning Willem Jager, geboren te Brielle op 19 juni 1797. Hij stamde uit een marinefamilie, afkomstig uit Hoorn, was zoon van Claas en kleinzoon van Pieter Jager, beide kapiteins ter zee, terwijl zijn moeder, Jacoba van Foreest, een tante was van de jonggestorven zeeofficier Nanning van Foreest. Tezamen met zijn echtgenote Johanna Maria Elisabeth Boot, geboren te Nieuwer-Amstel in 1804, was hij de 29ste oktober 1853 op Westerland komen wonen. Het echtpaar is op 24 april 1860 naar Nieuwer-Amstel verhuisd en een nieuwe beheerder verscheen.

Deze opvolger was Pieter van Wijhe, geboren te Kampen 21 oktober 1812. Hij bracht het eveneens tot luitenant-ter-zee der 1e klasse en ook hij maakte op zijn beurt een groot aantal plaatsingen mede aan boord van allerlei oorlogsbodems, terwijl hij ook tal van jaren in Oost-Indië doorbracht. Het laatste halfjaar van zijn diensttijd bekleedde hij nog de post van Onder-Equipagemeester op 's-Rijkswerf te Hellevoetsluis. Hem werd per 1 januari 1858 pensioen verleend, waarna hij tot 26 april 1878 beheerder der Quarantaine is geweest, om vervolgens met zijn echtgenote Jacoba Elisabeth Christina Jager vandaar naar Rhenen te vertrekken. 21)

Van Wijhe was de laatste "beheerder" van de Quarantaine. Dat blijkt uit een vergelijking van de Begrotingen van Marine voor de jaren 1877 en 1878; de eerste namelijk noemt in art. 17 der IIe afdeling de Quarantaine, in de begroting van het volgend jaar wordt zij in het geheel niet meer vermeld. 22) Deze opheffing kan onmogelijk onverwacht gekomen zijn, want het gebruik, dat van de nuttig bedoelde instelling werd gemaakt, was in het begin van haar bestaan reeds miniem en in de loop der jaren was dit zo gebleven. Een duidelijk bewijs hiervan is te vinden in de 33e en laatste brief uit het Dagboek van de Kapitein 1e klasse bij het Korps Mariniers P. A. Leupe aan boord van Zr. Ms. fregat Evertsen gedurende de jaren 1858-1861. 23) Die brief, geschreven uit Willemsoord op 1 mei 1861 vermeldt dat, toen deze oorlogsbodem aan het eind van zijn reis met talrijke, aan een oogziekte lijdende patienten ten anker gekomen was ter reede van Texel, de chef van het Marine-Hospitaal aan boord kwam teneinde de Etaj-major zowel als de equipage te kunnen onderzoeken. Dit had tot uitslag, dat er ruim 300 officieren, adelborsten en verdere schepelingen genoteerd werden, die in meerderre of mindere mate door de besmettelijke ziekte waren aangetast. Dadelijk werden 4

officieren, 8 adelborsten en 115 minderen in het hospitaal der Marine opgenomen, waarmee alle daar beschikbare zalen daar meteen bezet waren. De schrijver voegt dan deze woorden aan zijn verhaal toe, die bezwaarlijk misverstaan kunnen worden: "Het schip kwam intusschen op de haven en de gemeenschap met den wal werd afgebroken. Inmiddels werden de quarantaine-gebouwen te Wieringen, telle quelle in gereedheid gebracht om de overige te kunnen opnemen, werwaarts op den 24en dezer (April 1861) 180 in getal vertrokken".

Ervaringen als deze hebben de leiding der Koninklijke Marine ongetwijfeld doen inzien, dat het verkieslijker was om het hospitaal te Willemsoord de nodige uitbreiding te verlenen ter opneming van alle patienten, óók in geval van besmettelijke ziekten, inplaats van zijn toevlucht te moeten nemen tot uitbesteding van de lijders naar een in orde te maken verblijf in het tamelijk afgelegen oord, dat de Quarantaine van Westerland toch eigenlijk was. Met recht verkreeg de instelling op Wieringen toen dan ook weldra een totaal gewijzigde bestemming. Laat de oudste editie van onze "Stafkaart" 24) nog duidelijk zien, dat onveranderd ter plaatse binnen de hier eerder beschreven dubbele omheining aan zee de evenwijdige reeksen gebouwen stonden, de bergloodsen, het hospitaal en de woningen, 25) tussen de jaren 1876 en 1877 zijn deze bouwsels geleidelijk aan gesloopt, waarna een aanvang werd gemaakt met de stichting van een Kruitmagazijn en daarbij behorende werkplaatsen en opzichterswoning van steen. 26) Als eerste heeft hier toen als "Bewaarder" een taak gekregen de op 8 januari 1830 te Heelsum geboren Hermanus Steigstra, die echter reeds op 26 september 1883 naar den Helder vertrok om vervangen te worden door Johannes Philippus Plooy "bewaarder bij de Buskruitmagazijnen", een op 13 augustus 1833 te Middelburg geboren Zeeuw, die daartoe overgekomen was uit Nieuw-Helvoet. Hij vertrok naar den Helder op 7 maart 1891. Wie in het daarop volgende tijdvak de leiding heeft gehad kon niet meer worden nagegaan, doch in 1894 werd deze aan Abraham Velleman, op 31 juli 1849 te Zierikzee geboren, gepensioneerd opper-konstabel der Koninklijke Marine toevertrouwd. 27) Hij was, ook alweer onder stilstand van zijn inkomsten bij de Marine, ingaande 1 oktober 1893 reeds gedetacheerd bij de Magazijnen op Westerland, waarna hij bij besluit van 25 juli 1894, no. 31 zijn benoeming effectief tot bewaarder bij het buskruitmagazijn gevolgd is. Reeds per 11 augustus 1894 werd hij evenwel in zijn functie vervangen. Velleman's opvolger werd Gerardus Rump, die laatstelijk als konstabel-majoor op Hr. Ms. "Bellona" gediend had. 28) Bij zijn ontslag uit de zeedienst op 15 april 1901 werd hij benoemd tot bewaarder bij het buskruitmagazijn op Wieringen (6 april 1901, no. 42). Hij overleed daar op 6 mei 1921 en werd op het kerkhof te Hippolytushoef ten noorden der Hervormde kerk begraven. Van deze oud-konstabel-majoor en de zijnen, staande vóór het woonhuis van de beheerder van de Quarantaine heb ik door de vriendelijkheid van dienst kleinzoon, de heer C. Rump te Hippolytushoef, een foto in handen kunnen krijgen welke hierbij wordt afgebeeld. 29)

Het woonhuis van de beheerder der voormalige Quarantaine, ca. 1919 (zie noot 29).

En om te besluiten: Gerardus Rump is tenslotte nog als bewaarder opgevolgd door J. N. Smit, een gewezen ernstvuurwerker op het Fort Oostoever, die tot de opheffing der instelling te Wieringen verbleef om vervolgens te worden overgeplaatst naar het thans ook alweer verdwenen Munitie-magazijn der Koninklijke Marine te Cadoelen onder Landsmeer, ten noorden van het IJ.

Aanvankelijk zag het er naar uit dat de instellingen der Marine op Wieringen weer wat meer leven zou worden ingeblazen, want bij de Mobilisatie werd op 3 augustus 1914 de gehele vuurwerkerij met alle materialen, voorraden en werktuigen, uitgezonderd de werktuigen tot reiniging en herstelling van verschoten hulzen, naar het etablissement bij Westerland verwezen, terwijl voorzieningen aan de gebouwen hier en eveneens de inrichting van benodigde verdere localiteiten door eigen personeel werd uitgevoerd. 30) Maar dat duurde niet lang, want reeds in januari 1915 verdween de vuurwerkerij van het eiland om aan boord overgebracht te worden van het voormalige korvet/exercitie-batterij "De Heldin", terwijl als magazijn "De Stier" in gebruik werd genomen. Nog uit de jaren 1919-1921 komen berichten voor aangaande het Munitie-Magazijn op Wieringen, doch het kan onmogelijk meer van grote betekenis zijn geweest.

Weldra begon de uitvoering van de Zuiderzee-werken met de afsluiting van het Amsteldiep, waardoor Wieringen ophield een eiland te zijn. Toen waren de dagen van de aardige groep witte gebouwtjes benoorden Westerland geteld. Men maakte daar in de jaren 1923/4 een definitief einde aan een instituut, dat langer dan een eeuw bestaan had, bekend onder de naam "De Quarantaine". Tengevolge namelijk van de diepe ingraving ten noorden van het dorpje, oost-west dwars door Het Hooge Klif, ten behoeve van de aanleg van een spoorweg, die nimmer werkelijkheid geworden is, moesten de gebouwen stuk voor stuk wijken. Daarmee was de instelling uit Koning Lodelijk's tijd ten eenmale tot geschiedenis geworden.

EEN HYPOTHESE OVER DE OORSPRONG VAN HET HOHENZOLLERN-MODEL UIT HEINRICH WINTER'S "DER HOLLÄNDISCHE ZWEIDECKER VON 1660 (1670)" *

door Mr. J. C. P. baron Speyart van Woerden

Winter's boek 1) bevat een aantal gegevens, waaruit men een hypothese kan opstellen over de oorsprong van het Hohenzollern-model. Tot betrouwbare conclusies kwam de auteur zelf helaas niet.

Winter's opmetingen.

Op bladzijde 16 en 17 komt een hypothese over de maten van het model voor. Winter ging uit van de op voor- en achterstevan aangebrachte peilschalen, op ieder waarvan 11 Romeinse cijfers ingekerfd waren. Terecht nam hij aan, dat deze cijfers voetmaten aangaven, waarvoor hij een lengte vond van 1,35 centimeter; tot deze uitkomst moet hij gekomen zijn door de hoogte der peilschalen tussen het bovenste en onderste merk door 10 te delen, zodat wij terugrekenend kunnen concluderen dat de peilschalen 13,5 centimeter hoog waren. Te haastig waagde Winter vervolgens de gevolgtrekking "das Masz ist offenbar der holländische Fusz zu 0,283 M", die dan in een schaal van 1 : 21 is weergegeven. Van daaruit becijferde hij de werkelijke maten van het schip, dat door het model wordt voorgesteld.

Zulk een bouwschaal moet echter van de hand gewezen worden, omdat hier een veelvoud in het spel is, dat niet of nauwelijks kon voortkomen uit de 17e-eeuwse duimstokken, zo min als wij tegenwoordig erover zouden denken zonder zeer gegronde reden een scheepsmodel te bouwen in een niet-decimale schaal. De ambachtslieden werkten toen, zoals de Engelsen nog heden ten dage doen, met in voeten en duimen ingedeelde duimstokken en linealen, en van die indeling hing de bouwschaal af. Men hoeft Van Yk of Allard 2) maar op te slaan om te beseffen, dat de verhouding van de duim tot de voet de basis vormde voor alle scheepsafmetingen. Oude Franse en Engelse modellen in de musea te Parijs en Greenwich zijn ook steeds uitgevoerd in schalen van 1 op veelvouden van 12, naar de in die landen gebruikte 12-duimse voeten. Het is volstrekt logisch ervan uit te gaan, dat voor het werken op verkleinde schaal ook in Nederland in de 17e eeuw gebruik werd gemaakt van veelvouden ontleend aan de duimindeling op de duimstokken. In het onderhavige geval van het Hohenzollern-model, dat van zeer hoge kwaliteit was, staat het voor mij vast dat het geen uit de hand gebouwd zeemansexemplaar was, doch werk van een vakman. Ofschoon het model enkele van de norm afwijkende maten vertoont, ben ik er eveneens van overtuigd dat het een schaalmodel was; nog heden ten dage gist de ambachtsman niet, doch hij meet met zijn onafscheidelijke duimstok.

Uit Winter's eigen premisse, dat bij de bouw de Hollandse, dat wil zeggen de Amsterdamse 11-duimse voet gebruikt was, had de auteur dus zelf moeten concluderen dat dan ook een bouwschaal van 1:22 gebruikt had moeten zijn. Het is derhalve zaak een beter passende voetmaat te vinden.

Verschillende 17e eeuwse voetmaten bij de scheepsbouw.

De moderne literatuur over de bouw van 17e eeuwse oorlogsschepen begaat meestal de fout 19e eeuwse, in centimeters uitgedrukte plaatselijke voetmaten zonder meer in de 17e eeuw te transponeren. Het is echter mogelijk daarop een aantal correcties aan te brengen aan de hand van een publicatie van K. M. C. Zevenboom. 3) Deze studie gaat uitvoerig in op de gebrekkige onderlinge standaardisering en op de veranderingen, die de lokale voetmaten ondergingen tengevolge van slijtage, roest en slecht onderhoud van plaatselijke ijkmaten. In een aantal steden was de ijkstandaard in ijzer uitgevoerd en

* Noten achterin, blz. 67